

Tonga

**LAO KI HE NGA AHI HIA 'O E
FAKAMAMAHI 'AKI 'A E FETU'UTAKI
FAKA'ELEKITULONIKA 2020**

Lao Fika 23 'o e 2020

LAO KI HE NGAahi HIA 'O E FAKAMAMAHi 'AKI 'A E FETU'UTAKI FAKA'ELEKITULONIKA 2020

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA 1 - TALATEU	5
1 Hingoa Nounou mo e Kamata Ngaue'aki	5
2 'UHINGA'i lea	5
3 Mafai	9
KONGA 2 – NGAahi HIA	9
4 Ngaue'aki 'o ha ngaue ke fakamamahi mo fakatupu ha maumau 'aki hono tuku atu ha fetu'utaki faka'elekitulonika	9
5 Ngaue'aki 'o ha ngaue ke fakamamahi, fakamanamana, fakakina pe fakatupu maumau	10
6 Tautea ma'olunga ange ki he hia 'amui	10
KONGA 3 – NGAahi HOPO MO E TU'UTU'UNI SIVILE	11
7 'Eke 'i ha maumau fakalao	11
8 Ngaahi tu'utu'uni fakalukufua 'e ala ngaue'aki ki he Ngaahi Tu'utu'uni 'i he kupu 9 mo e 10	11
9 Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi	12
10 Tu'utu'uni fakata'e'aonga	12
11 Pulusi 'o e ngaahi tohi fakatokanga	13
12 Taha 'oku ngofua ke tangi	13
13 Ngaahi fakamole	13
14 Hia 'o e 'Ikai Faipau ki he Ngaahi Tu'utu'uni	13
KONGA 4 – TOHI FEKAU KE FAKAHA	14
15 Tohi kole ki ha tohi fekau ke fakaha	14

16	Tohi kole ki he Fakamaau Polisi kapau 'oku 'ikai faingamalie 'a e Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi.....	14
17	Fakakaukau'i 'o ha tohi kole ki ha tohi fekau ke fakaha.....	15
18	Ko e taha fakahoko ngaue ke tufa ki ai ha tohi fekau ke fakaha.....	15
19	Ko e kakano 'o e fakamatala ke toki ngaue'aki pe ki ha taumu'a fakalao.....	15

KONGA 5 – NGAahi FATONGIA 'O E KAU FAKAHOKO NGAUE **16**

20	Ngaahi fatongia 'o e kau fakahoko ngaue.....	16
21	Ngaahi hia 'o e taha fakahoko ngaue.....	16
22	Ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga ke 'oatu ai ha tokoni.....	17

KONGA 6 – ME'A KEHEKEHE **17**

23	'E ngofua ke kole tokoni 'a e 'ofisa fakamafai.....	17
24	Ngaahi Tu'utu'uni.....	17
25	Taha ke ne fakahoko 'a e faka'ilo.....	17

LAO KI HE NGAHI HIA 'O E FAKAMAMAHI 'AKI 'A E FETU'UTAKI FAKA'ELEKITULONIKA 2020

Lao Fika 23 'o e 2020

KO E LAO KE PULE'I 'A E FAKAMAMAHI 'AKI 'A E FETU'UTAKI FAKA'ELEKITULONIKA 'I TONGA

'Oku ou loto ki ai,
TUPOU VI,
'Aho 25 'o Fepueli 2021.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e
Pule'anga 'o pehe:

KONGA 1 - TALATEU

1 Hingoa Nounou mo e Kamata Ngaue'aki

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Ngaahi Hia 'o e Fakamamahi 'aki 'a e Fetu'utaki
Faka'elekitulonika 2020.
- (2) Kuo pau ke ngaue'aki 'a e Lao ni 'i ha 'aho kuo fanongonongo 'e he Kapineta
pea pulusi 'i ha tohi fanongonongo 'i he Kasete.

2 'Uhinga'i lea

'I he Lao ni, tuku kehe ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga –
“fakamamahi” 'oku 'uhinga ki he –

- (a) fetu'utaki faka'elekitulonika 'oku kau ai ha naunau 'oku fakamamahi, fakamanamana, fakakina, fakatu'utamaki, fakalielia, mo ha fa'ahinga pehe 'oku 'i he tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga te ne fakatupu ha fakatu'utamaki ki ha taha fakapotopoto 'i he tu'unga 'o e taha ko ia. Koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, ko e ngaahi fetu'utaki faka'elekitulonika ko eni 'oku malava 'o fanongo ki ai, sio ki ai, pe 'e lava 'o 'ilo'i 'e ha ni'ihi 'i Tonga 'o tatau ai pe pe 'oku fakaha ki he kakai pe 'ikai; pea
- (b) Ko e fakamamahi 'e malava pe ke fakahoko 'e he taha 'oku ne fa'u, fakahoko pe kamata'i ha fetu'utaki faka'elekitulonika, pe 'e he taha 'oku ne tuku atu, toe tuku hake, pe 'oku ne tufaki 'a e fakamatala, 'o malava ke fanongo ki ai, sio ki ai pe lava 'o 'ilo'i 'e he kakai 'i Tonga;

“ofisa fakamafai” 'oku 'uhinga ki ha –

- (a) 'ofisa polisi 'oku ne ma'u 'a e tu'unga 'o e Satini pe ma'olunga ange; pea
- (b) 'oku fakamafai 'i ha tohi 'e he Komisiona Polisi;

“fakafofonga fakamafai” 'oku 'uhinga ki ha –

- (a) 'Ofisa Pule Ngaue pe Talekita Pule 'o ha taha fakahoko ngaue pe ha sino kautaha 'a ia ko hono va'a 'a e taha fakahoko ngaue;
- (b) Sekelitali 'a e Kautaha 'o ha taha fakahoko ngaue pe ha sino kautaha 'a ia ko hono va'a 'a e taha fakahoko ngaue; pe
- (c) taha ngaue kuo fakamafai, 'i he tohi, 'e he 'Ofisa Pule Ngaue, Talekita Pule pe Sekelitali 'a e Kautaha 'o ha taha fakahoko ngaue pe ha sino kautaha 'a ia ko hono va'a 'a e taha fakahoko ngaue;

“founga fakakomipiuta” 'oku 'uhinga ki ha me'angauepe ko ha kulupu 'o e ngaahi me'angaue 'oku fehokotaki pe felave'i, 'e taha pe lahi ange 'a ia, fakatau ki ha polokalama, 'oku ne fakahoko 'a hono ngaue'aki ko e fakamatala 'iate ia pe;

“netiueka fetu'utaki” 'oku ne ma'u 'a e 'uhinga 'i he kupu 2(1) 'o e Lao ki he Ngaahi Fetu'utaki;

“kakano 'o e fakamatala” 'oku 'uhinga ki ha fakamatala 'oku ne fo'u 'a e kakano pe tefito 'o ha fetu'utaki faka'elekitulonika;

“Fakamaau'anga” 'oku 'uhinga ki he Fakamaau'anga Polisi tuku kehe ka fakaha mahino ko e Fakamaau'anga Lahi 'o Tonga;

“fakamatala” 'oku kau ai 'a e ngaahi fakamatala 'i ha fa'ahinga sipinga;

“fetu'utaki faka'elekitulonika” 'oku 'uhinga ki ha fetu'utaki 'o ha fakamatala (information) pe fakamatala 'aki 'a e ivi makinito faka'uhila 'oku tataki pe 'ikai tataki;

“maumau” 'oku 'uhinga ki ha –

- (a) fa'ahinga maumau fakaeongo, maumau fakaesino pe mamahi fakae'atamai 'oku 'ikai ma'ama'a, 'oku fakatupu ki ha taha fakapotopoto 'i he tu'unga 'o e taha ko ia; pe

- (b) fa'ahinga ilifia kuo fakatupu ki ha taha fakapotopoto 'i he tu'unga 'o e taha ko ia fekau'aki mo 'ene malu mo e hao, pe 'oku fakatupu ke tui 'e ngaue'aki 'a e fakamamahi ta'efakalao kiate kinautolu; pe
- (c) fa'ahinga ilifia 'e mole, pe to'ou, 'a 'ene tau'atina (freedom), tau'atina (liberty) mo e fe'alu'aki, 'oku fakatupu ki ha taha fakapotopoto 'i he tu'unga 'o e taha ko ia; pe
- (d) faka'ai'ai, fakatupu pe fakalotolahi ke fakahoko 'a e taufehi'a, tukuhifo pe fakamamahi ki ha taha kehe;

“fakamatala ke 'ilo 'aki” 'oku kau ai kae 'ikai fakangatangata ki he fakamatala 'e 'ilo ai ha taha 'a ia 'oku 'i ai 'a e 'amanaki 'a e taha ko ia 'oku fakapulipuli;

“hiki 'ata 'o e feohi” 'oku kau ai kae 'ikai fakangatangata ki he –

- (a) 'oku 'uhinga ki ha hiki 'ata 'oku fakahoko 'i ha me'a 'o ngaue'aki ha me'angaue 'i he pe 'ikai 'i he 'ilo pe loto 'a e taha ko ia 'oku makatu'unga ai 'a e hiki, pea 'oku 'uhinga eni ki he –
 - (i) taha 'oku 'i ha feitu'u 'a ia, 'i he 'ataki ko ia, 'oku 'i ai ha ngaahi 'uhinga fakapotopoto ke ne pehe ai ai 'oku fakapulipuli 'a e tu'unga pe feitu'u ko ia, pea ko e taha ko ia 'oku –
 - (A) telefua pe ko e konga fakafefine pe fakatangata, pe 'elia 'o e konga fakafefine pe fakatangata, ongo moluu, pe huhu fakafefine, 'o e taha ko ia 'oku hā ki tu'a, hā ki tu'a fakakonga, pe 'oku ne vala 'aki pē 'a hono vala loto; pe
 - (B) kau 'i ha to'onga feohi fakalielia; pe
 - (C) 'oku lolotonga kaukau, ngaue'aki 'a e falemalolo, pe fakahoko ha ngaue fakaesino fakafo'ituitui 'oku kau ki hono tui pe vete 'o e vala; pe
 - (ii) konga fakafefine pe fakatangata 'o e taha ko ia 'i he'ene telefua pe 'i he'ene tui vala loto, 'elia 'o e konga fakafefine pe fakatangata, ongo moluu pe huhu fakafefine, 'a ia 'oku fakahoko –
 - (A) mei lalo pe 'i loto mei he vala 'o ha taha; pe
 - (B) 'o fakafou 'i he vala ki tu'a 'o ha taha 'i ha ngaahi tu'unga 'oku ta'efakapotopoto ke fakahoko pehe 'i he tu'unga ko ia; pea
 - (iii) fakafotunga mai ha taha 'i ha founga 'oku fakalielia pe matu'aki kovi; pea
- (b) 'oku kau ai ha hiki 'ata 'o e feohi 'oku fa'u pea fe'ave'aki 'i he taimi pe ko ia 'o 'ikai ke ma'u pe tauhi 'i ha –
 - (i) sipinga 'o ha me'angaue 'oku hā ki tu'a; pe
 - (ii) sipinga faka'elekitulonika 'a ia 'oku malava ai ke to e fa'u 'a e hiki ko ia 'i he tokoni pe 'ikai tokoni 'o ha me'angaue pe me'a;

“Fakamaau” ‘oku ‘uhinga ki ha Fakamaau Polisi ‘o e Fakamaau‘anga Polisi tuku kehe ka fakaha mahino ko e Fakamaau ‘o e Fakamaau‘anga Lahi ‘o Tonga;

“Minisita” ‘oku ‘uhinga ki he minisita ‘oku ne tokangaekina ‘a e fetu’utaki;

“naunau” ‘oku ‘uhinga ki ha fa‘ahinga me‘a ‘oku kau ‘i ai pe ‘oku ‘i loto ‘i ai ha me‘a ‘oku tuku atu, fakamatala, ngaahi lea, ‘ata (‘oku ngaue pe kehe ange), vitio, ongo, ‘atikolo, tohi, fakaha, faka‘ilonga pe ko ha fakafofonga kehe, pe ko ha fa‘ahinga fakatahataha ‘o e ngaahi me‘a ko eni;

“Komisiona Polisi” ‘oku ‘uhinga ki he Komisiona ‘o e Polisi Tonga;

“tuku atu ha fetu‘utaki faka‘elekitulonika” ‘oku kau ki ai ka ‘oku ‘ikai fakangatangata ki ha fe‘ave‘aki, ‘ave, tuku atu, pulusi, tufaki atu, pe fakafetu‘utaki ‘i he founga ‘o e fetu‘utaki faka‘elekitulonika –

- (a) ha fa‘ahinga fakamatala, pe ‘oku mo‘oni pe ‘ikai mo‘oni, fekau‘aki mo ha taha; pe
- (b) ha hiki ‘ata ‘o e feohi ‘o ha taha; pe
- (c) lea ‘oku fakamanamana pe kovi pe fakamamahi; pe
- (d) fakamatala ke ‘ilo ‘aki;

“pulusi” ‘i he fekau‘aki mo ha fetu‘utaki faka‘elekitulonika ‘oku ‘uhinga ki hono fakahoko pe fakatupu ke pulusi ha fetu‘utaki faka‘elekitulonika ke ‘ataa ‘i ha netiueka kompiuta ‘o malava ke fanongo ki ai, sio ki ai pe ‘e lava ‘o ‘ilo‘i ‘e he kakai ‘i Tonga ‘a e fetu‘utaki faka‘elekitulonika;

“taha” ‘oku ‘uhinga ki ha tokotaha, pe ko ha taha taautaha, pea kau ki ai ha sino fakakautaha pe ‘ikai fakakautaha;

“fa‘ahi fekau‘aki” ‘i he fekau‘aki mo ha Tu‘utu‘uni, ‘oku ‘uhinga ki ha taha taautaha pe sino ‘a ia ‘oku fakahoko ki ai ‘a e Tu‘utu‘uni;

“hia mamafa” ko e hia ‘i he Lao ni ko ha hia mamafa ia koe‘uhi ko e ngaahi taumu‘a ‘o e Lao ki he Tokoni Fengaue‘aki ‘i he Ngaahi Hiamatea;

“ngaue” ‘oku ‘uhinga ki ha ngaue ‘oku tuku atu ‘e taha fakahoko ngaue;

“taha fakahoko ngaue” ‘oku ‘uhinga ki ha –

- (a) taha ‘oku ne tuku atu pe ‘oatu ha ngaahi ngaue ‘i he ngaahi founga ‘o ha founga fakakomipiuta pe netiueka fetu‘utaki;
- (b) taha ‘oku ne tuku atu pe ‘oatu ha ngaahi ngaue ‘oku malava ‘a e a‘u ki ai ‘i Tonga;
- (c) taha kehe ‘oku ne fokotu‘utu‘u pe tauhi ha fakamatala ma‘ae taha fakahoko ngaue pe taha fakahoko ngaue netiueka; pe
- (d) taha fakahoko ngaue netiueka ‘i he Lao ki he Ngaahi Fetu‘utaki;

“Polisi Tonga” ‘oku ne ma‘u ‘a e ‘uhinga ‘oku fakaha ‘i he kupu 3 ‘o e Lao ki he Polisi Tonga.

3 Mafai

Tuku kehe ka to e 'i ai ha tu'ututu'uni kehe 'i he Lao ni, 'e ngofua ke fakahoko ha faka'ilo ki ha hia 'i he Lao ni –

- (a) kapau ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue kuo fakahoko ia –
 - (i) 'i Tonga;
 - (ii) 'i ha vaka pe vakapuna kuo lesisita 'i Tonga; pe
 - (iii) 'e ha taha 'oku 'i Tonga; pea
- (b) 'o tatau ai pe pe 'ikai ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'oku ne fakatupu 'a e hia 'oku fakahoko ia 'i loto pe 'i tu'a 'o Tonga, kapau ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue –
 - (i) kuo fakahoko 'e ha tangata'i fonua Tonga pe ko ha tangata'i fonua 'o ha fonua 'a ia 'oku nofo fonua angamaheni 'i Tonga;
 - (ii) kuo fakahoko koe'uhi ke fakamalohi'i 'a e Pule'anga 'o Tonga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue;
 - (iii) kuo fakahoko ia ki he tangata'i fonua Tonga;
 - (iv) kuo fakahoko 'e ha taha 'a ia 'oku, hili hono fakahoko 'o e hia, lolotonga 'i Tonga;
 - (v) 'oku taumu'a ke fakahoko 'i Tonga; pe
 - (vi) na'e tupu 'i he pe fou 'i Tonga.

KONGA 2 – NGAHI HIA

4 Ngaue'aki 'o ha ngaue ke fakamamahi mo fakatupu ha maumau 'aki hono tuku atu ha fetu'utaki faka'elekitulonika

- (1) Kuo pau ke 'ikai ha taha, pe 'i he taumu'a, pe matu'aki ta'etokanga ki he ngaahi ola ke –
 - (a) fakamamahi'i ha taha kehe 'aki hono ngaue'aki ha fetu'utaki faka'elekitulonika; pea
 - (b) ko hono ola, 'oku fakatupu ha maumau ki he taha ko ia, pe ki ha taha kehe.
- (2) Kuo pau ki ha taha 'oku ne maumau'i 'a e kupu si'i (1) ke halaia ki ha hia mamafa pea kuo pau ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$10,000 pe ki he ngaue popula 'i ha vaha'ataimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 3, pe fakatou'osi.

5 Ngaue'aki 'o ha ngaue ke fakamamahi, fakamanamana, fakakina pe fakatupu maumau

- (1) 'Oku fakahoko 'e ha taha ha hia mamafa kapau –
 - (a) 'oku ngaue'aki 'e he taha ko ia ha ngaue pe feinga ke ngaue'aki ha ngaue ke tuku atu ha fetu'utaki faka'elekitulonika;
 - (b) 'oku fakahoko pehē 'e he taha ko ia 'aki 'a e taumu'a ke hoko 'a e fetu'utaki faka'elekitulonika ko e fakamamahi, fakamanamana, fakakina pe maumau ki ha taha kehe; pea
 - (c) ko hono tuku atu 'a e fetu'utaki faka'elekitulonika 'e hoko ia, 'i he ngaahi tu'unga kotoa, ke fakamamahi, fakamanamana, fakakina pe maumau ki ha taha fakapotopoto 'i he tu'unga 'o e taha kehe ko ia.
- (2) 'I hono fakapapau'i pe 'e pehe 'e ha taha fakapotopoto ko hono tuku atu 'o ha fetu'utaki faka'elekitulonika te ne fakatupu ha maumau ki ha taha, 'e ngofua ke fakakau 'e he Fakamaau'anga ha 'uhinga 'oku ne pehe 'oku felave'i, 'o kau ai 'a e ngaahi me'a ni –
 - (a) ko e mamafa 'o e lea na'e ngaue'aki 'i he fetu'utaki;
 - (b) ko e ta'u mo e 'ulungaanga 'o e taha ko ia;
 - (c) pe na'e fakapulipuli 'a e fetu'utaki;
 - (d) pe na'e toutou fakahoko 'a e fetu'utaki;
 - (e) ko e ngata'anga 'a hono tufaki 'o e fetu'utaki;
 - (f) pe 'oku mo'oni pe 'ikai mo'oni 'a e fetu'utaki;
 - (g) ko e makatu'unga na'e tuku atu ai 'a e fetu'utaki;
 - (h) ngaahi tu'unga 'o e to'onga angamaheni 'oku ngaue'aki; pe
 - (i) ko e ngaahi tu'unga 'oku totonu, fe'unga mo taau 'a ia 'oku angamaheni ke ngaue'aki 'e ha taha fakapotopoto.
- (3) Ko ha hia 'i he kupu si'i (1) 'oku ala tautea, 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$10,000, pe ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 3, pe fakatou'osi.

6 Tautea ma'olunga ange ki he hia 'amui

Ko ha taha kuo halaia ki ha hia ki hono toe fakahoko 'o ha hia mamafa 'i he Lao ni 'e ala mo'ua ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$20,000 pe ki he ngaue popula 'i ha vaha'ataimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 5, pe fakatou'osi.

KONGA 3 – NGAahi HOPO MO E TU'UTU'UNI SIVILE

7 'Eke 'i ha maumau fakalao

- (1) 'E ngofua ki he taha kuo hoko ki ai ha maumau 'i he kupu 4 mo e 5 ke ne fakahoko ha hopo sivile 'a e faka'iloa 'i he Fakamaau'anga.
- (2) 'I he ngaahi hopo ko ia, kapau 'oku fiemalie 'a e Fakamaau'anga 'i he fuatautau 'o e me'a 'oku ngali tonu ange kuo maumau'i 'e he faka'iloa 'a e kupu ko ia 'a ia kuo tukuaki'i 'e he talatalaaki, 'e ngofua ke tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ki hono totongi 'a e ngaahi maumau 'o fekau'aki mo e maumau'i, 'i hono fakakaukau'i 'a e ngaahi tu'unga kotoa 'o e hopo.

8 Ngaahi tu'utu'uni fakalukufua 'e ala ngaue'aki ki he Ngaahi Tu'utu'uni 'i he kupu 9 mo e 10

- (1) 'E ngofua ke kole 'a e ngaahi tu'utu'uni 'e ha taha kuo ne faile ha launga ki ha hia 'oku fekau'aki mo e hia kuo tukuaki'i ki ai.
- (2) 'E ngofua ke kole 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni ki ha –
 - (a) Tu'utu'uni ke ta'ofi ha pulusi; pe
 - (b) Tu'utu'uni ke fakata'e'aonga'i.
- (3) Ko ha Tu'utu'uni kuo fakahoko 'i he kupu si'i (2) 'oku kamata hono 'aonga –
 - (a) 'i he taimi 'oku tufa ai 'a e Tu'utu'uni ki he faka'iloa, pe ko e fa'ahi felave'i;
 - (b) 'i he taimi 'oku tuku atu ai 'e ha Fakamaau'anga 'a hono tufa 'o e Tu'utu'uni; pe
 - (c) 'i ha taimi pea 'i ha ngaahi tu'unga makehe 'a ia 'e ala tu'utu'uni pau 'e ha Fakamaau'anga 'i ha Tu'utu'uni.
- (4) 'I ha ngaahi tu'unga 'oku pehe 'e he Fakamaau'anga 'oku taau pea fiema'u, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ke fakangofua 'a hono tufa 'o ha Tu'utu'uni ke tuku atu 'e he taha kole, 'i ha founga faka'elekitulonika, pe ko ha tufa 'e ha taha hangatonu 'o fakahoko 'e ha 'ofisa 'o e Fakamaau'anga.
- (5) 'E ngofua ke fakahoko ha Tu'utu'uni 'oku ha 'i he kupu si'i (2) –
 - (a) felave'i mo ha fetu'utaki faka'elekitulonika, 'o tatau ai pe pe ko e fetu'utaki faka'elekitulonika ko ia kuo liliu pe to'o;
 - (b) ki ha taha 'o tatau ai pe pe ko e taha ko ia 'oku nofo 'i Tonga pe 'ikai;
 - (c) ki ha taha fakahoko ngaue 'o tatau ai pe pe 'oku 'i Tonga pe 'ikai 'i Tonga;
 - (d) ki ha fa'ahi felave'i 'o tatau ai pe pe ko e fa'ahi felave'i 'oku 'i Tonga pe 'ikai 'i Tonga; pea

- (e) fekau 'a e faka'iloa pe fa'ahi felave'i ke fakahoko, pe ta'ofi hono fakahoko, ha ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'i Tonga pe 'i tu'a 'i Tonga.
- (6) Ko ha Tu'utu'uni 'oku ha 'i he kupu si'i (2) 'oku ngata 'a hono 'aonga 'i he taimi 'oku ta'e'aonga ai 'a e Tu'utu'uni, pe 'oku liliu, ta'ofi fakataimi pe kaniseli.

9 Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga, 'i ha kole ha taha 'a ia 'oku pehe kuo hoko ki ai 'a e 'i he fetu'utaki faka'elekitulonika, ke tuku atu ha Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi ki ha faka'iloa, taha fakahoko ngaue, pe taha felave'i, kapau 'oku fiemalie 'a e Fakamaau'anga 'i hono fuatautau 'a e me'a 'oku ngali tonu ange
–
 - (a) ko e faka'iloa, taha ko ia, taha fakahoko ngaue pe fa'ahi felave'i kuo ne tuku atu, pe fakatupu 'a hono tufaki 'i he 'initaneti 'a e fetu'utaki faka'elekitulonika;
 - (b) ko e fetu'utaki faka'elekitulonika ko ha fakamamahi ia 'i he Lao ni;
 - (c) 'oku ne fakatupu ha maumau ki he taha kole; pea
 - (d) 'oku totonu mo tatau 'i he ngaahi tu'unga ko ia ke foaki 'a e Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi.
- (2) 'E ngofua ke fakahoko ha Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi ki ha faka'iloa, taha fakahoko ngaue pe fa'ahi felave'i, 'o tatau ai pe pe na'e 'ikai ke nau 'ilo pe 'ikai ha 'uhinga ke nau tui ai ko e fetu'utaki faka'elekitulonika ko ia ko ha fakamamahi 'i he Lao ni.
- (3) 'E ngofua ke tu'utu'uni ha Tu'utu'uni ta'ofi 'o ha pulusi ki he faka'iloa, taha fakahoko ngaue pe fa'ahi felave'i, ke ta'ofi 'a hono pulusi 'o e fetu'utaki faka'elekitulonika, pe ke to'o 'a e fetu'utaki faka'elekitulonika, 'i ha sipinga mo ha founga 'oku ala fakamahino pau 'i he Tu'utu'uni.

10 Tu'utu'uni fakata'e'aonga

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga, 'i ha kole 'a e taha kole 'a ia 'oku pehe kuo hoko ki ai ha maumau 'i he fetu'utaki faka'elekitulonika, ke foaki ha Tu'utu'uni fakata'e'aonga ki ha faka'iloa, taha fakahoko ngaue pe taha felave'i, kapau 'oku fiemalie 'a e Fakamaau'anga 'i hono fuatautau 'o e me'a 'oku ngali tonu ange ko e –
 - (a) faka'iloa, taha fakahoko ngaue pe taha pe fa'ahi felave'i kuo ne tuku atu, pe fakatupu 'a hono pulusi 'o e fetu'utaki faka'elekitulonika;
 - (b) ko e fetu'utaki faka'elekitulonika ko ha fakamamahi ia 'i he Lao ni;
 - (c) 'oku ne fakatupu ha maumau ki he taha kole; pea

- (d) 'oku totonu pea tatau 'i he ngaahi tu'unga ko ia ke foaki 'a e Tu'utu'uni fakata'e'aonga.
- (2) 'E ngofua ke fakahoko ha Tu'utu'uni fakata'e'aonga ki ha faka'iloa, fakahoko ngaue pe taha pe fa'ahi felave'i, 'o tatau ai pe pe na'e 'ikai ke nau 'ilo pe 'ikai ha 'uhinga ke nau tui ai ko e fetu'utaki faka'elekitulonika ko ia ko e fakamamahi 'i he Lao ni.

11 Pulusi 'o e ngaahi tohi fakatokanga

Ko ha taha 'oku tu'utu'uni'i ke ne pulusi ha taha 'o e ngaahi fanongonongo 'o e Ngaahi Tu'utu'uni 'i he Konga 3, kuo pau ke ne fakapapau'i 'oku –

- (a) ha mahino, 'o tatau ai pe pe ko e ha 'a e ngaue kuo ngaue'aki; pea
- (b) ke faingofua hono faka'ilonga'i pea malava 'a hono lau, vakai'i pe fanongo ki ai.

12 Taha 'oku ngofua ke tangi

'E ngofua ki ha taha ke tangi koe'uhi ko ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'e he Fakamaau'anga 'o felave'i mo ha Ngaahi Tu'utu'uni kuo fakahoko 'i he Konga ni, kau ki ai 'a e kole ke liliu, ta'ofi fakataimi pe kaniseli ha Tu'utu'uni –

- (a) ko e taha kole ki he Tu'utu'uni;
- (b) ko e faka'iloa 'i he Tu'utu'uni; pe
- (c) ko ha taha, taha fakahoko ngaue pe taha pe fa'ahi felave'i 'a ia kuo tufa ki ai 'a e Tu'utu'uni.

13 Ngaahi fakamole

'I hono foaki ha Tu'utu'uni 'oku fekau'aki mo ha fetu'utaki faka'elekitulonika, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ke tu'utu'uni ko e kotoa pe konga 'o e ngaahi fakamole 'a e faka'iloa, taha fakahoko ngaue pe taha pe fa'ahi felave'i, 'i he faipau ki he Tu'utu'uni, ke totongi ia kapau 'oku fakapotopoto 'e ha ni'ihi 'o e fa'ahinga ko eni –

- (a) taha fa'u 'o e fetu'utaki faka'elekitulonika;
- (b) ko ha taha 'oku ne fakahoko 'o fakataumu'a, pe matu'aki ta'etokanga ki he ngaahi ola, 'oku ne pulusi 'a e fetu'utaki faka'elekitulonika; pe
- (c) ko e taha kole.

14 Hia 'o e 'ikai Faipau ki he Ngaahi Tu'utu'uni

Ko e taha 'oku 'ikai ha 'uhinga fakapotopoto 'o 'ikai ke faipau ki ha Tu'utu'uni kuo fakahoko 'i he kupu 9 pe 10 'oku ne fakahoko 'a e hia pea 'oku ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$10,000.

KONGA 4 – TOHI FEKAU KE FAKAHA

15 Tohi kole ki ha tohi fekau ke fakaha

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa fakamafai ke kole ki he Fakamaau'anga Lahi ha tohi fekau ke fakaha ke faka'ataa 'a e a'u ki he mo e fakaha 'a e kakano 'o e fakamatala mo ha fakamatala pe ngaahi tohi ngaue fekau'aki 'o felave'i mo ha ngaue 'oku ngaue'aki 'i hono fakahoko 'o ha hia 'i he Lao ni 'o makatu'unga 'i he ngaahi tu'unga ko eni –
 - (a) ko e fakamatala 'oku 'eke, mo e ngaue 'oku a'u ki ai 'oku totonu ke felave'i mo ha taha 'oku kau atu 'i he, pe mahalo'i 'i ha ngaahi tu'unga fakapotopoto 'oku ne kau atu, 'i hono fakahoko ha hia 'i he Lao ni; mo e
 - (b) tui ko e ngaue kuo ngaue'aki, 'oku lolotonga ngaue'aki pe ngalingali ke ngaue'aki 'e ha taha 'oku ha 'i he palakalafi (a).
- (2) Kuo pau ke fakafuakava'i 'a e tohi kole 'e he 'ofisa fakamafai pea fakaha 'a e ngaahi me'a ni –
 - (a) ko e hingoa, tu'unga mo e 'apitanga polisi 'o e 'ofisa fakamafai;
 - (b) ngaahi fakaikiiki 'o e taha fakahoko ngaue 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e tohi fekau ke fakaha;
 - (c) ko e hia pe ngaahi hia 'oku felave'i ki ai 'a e tohi kole;
 - (d) ko e fakamatala pe fakamo'oni 'oku fakafalala ki ai;
 - (e) ha fakaikiiki 'o e fakamatala 'oku kole 'i he tohi fekau ke fakaha; mo
 - (f) ha fakamatala pe na'e 'osi foaki kimu'a ha tohi fekau ke fakaha ki he me'a tatau.
- (3) Kuo pau ke tuku atu 'e he 'ofisa fakamafai, 'i he lea pe 'i he tohi, ha fakamatala tanaki atu 'oku fiema'u 'e he Fakamaau'anga 'o fekau'aki mo e ngaahi tu'unga 'a ia 'oku kole ai 'a e tohi fekau ke fakaha.
- (4) Ko e me'a 'ata'ataa pe ia 'a e Fakamaau'anga pe 'e fiema'u ke ha 'a e 'ofisa fakamafai 'i he Fakamaau'anga 'i he taimi 'oku fakakaukau'i ai 'e he Fakamaau'anga 'a e tohi kole.

16 Tohi kole ki he Fakamaau Polisi kapau 'oku 'ikai faingamalie 'a e Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi

Kapau 'oku 'ikai faingamalie ha Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi ke vakai ki ha tohi kole 'i he Konga ni ki ha tohi fekau ke fakaha, 'e ngofua ke ne fokotu'u ha Fakamaau Polisi ke vakai ki he tohi kole.

17 Fakakaukau'i 'o ha tohi kole ki ha tohi fekau ke fakaha

- (1) 'E ngofua ke foaki 'e he Fakamaau'anga ha tohi fekau ke fakaha ke a'u ki ha –
 - (a) kakano 'o e fakamatala 'i ha sipinga 'oku tauhi; mo e
 - (b) fakamatala mo e ngaahi tohi ngaue 'oku felave'i ki he kakano ko ia.
- (2) 'I hono fakakaukau'i pe 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ki hono foaki ha tohi fekau ke fakaha, kuo pau ki he Fakamaau'anga ke –
 - (a) fiemalie ko e lelei fakalukufua ki he kakai ke a'u ki he mo fakaha 'a e fakamatala 'oku mamafa ange ia 'i he totonu 'o ha taha ki he me'a fakafo'ituitui 'a ia 'e ala uesia ai 'a 'ene totonu ki he me'a fakafo'ituitui ko ia koe'uhi ko e a'u pe fakaha ko ia;
 - (b) fiemalie ko e taha ko ia 'oku ha 'i he kupu 15 kuo ne ngaue'aki, 'oku ne ngaue'aki pe ngalingali te ne ngaue'aki 'a e ngaue; pea
 - (c) fakakaukau'i ha ngaahi me'a felave'i, kau ai 'a e ngaahi me'a ni –
 - (i) ko e natula 'o e fakamatala ke fakaha;
 - (ii) ko e mamafa 'o e ngaue 'oku lolotonga fakatotolo'i;
 - (iii) ngalingali 'aonga 'o e fakamatala ki he fakatotolo;
 - (iv) ko e tu'unga falala'anga 'o e fakamatala 'oku tu'unga ai 'a e tohi kole, kau ai 'a e natula mo e ma'u'anga 'o e fakamatala; pe
 - (v) 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga 'o fekau'aki mo e fakahoko 'o e tohi fekau ke fakaha 'oku totonu ke hilifaki pe 'ikai.

18 Ko e taha fakahoko ngaue ke tufa ki ai ha tohi fekau ke fakaha

- (1) Kapau 'oku foaki ha tohi fekau ke fakaha 'i he Konga ni, kuo pau ki he 'ofisa fakamafai 'a ia kuo foaki ki ai 'a e tohi fekau ke fakaha ke ne –
 - (a) fakahoko leva ki he fakafofonga fakamafai 'o e taha fakahoko ngaue 'a hono foaki 'o e tohi fekau ke fakaha; pea
 - (b) 'i he vave taha 'e ala fakahoko, 'oatu ki he fakafofonga fakamafai ha tatau 'o e tohi fekau ke fakaha.
- (2) Kuo pau ke faipau 'a e taha fakahoko ngaue ki he ngaahi fiema'u 'o e tohi fekau ke fakaha.

19 Ko e kakano 'o e fakamatala ke toki ngaue'aki pe ki ha taumu'a fakalao

- (1) 'E ngofua ke toki ngaue'aki pe 'a e kakano 'o e fakamatala 'oku fakaha 'i ha tohi fekau ke fakaha 'a ia 'oku tufa 'i he kupu 18 –
 - (a) ki he taumu'a na'e fuofua ma'u mai 'aki 'a e kakano 'o e fakamatala; pea
 - (b) ke fakamalohi'i ha hia 'i he Lao ni; pea
 - (c) ki ha taumu'a 'i he Lao ki he Tokoni Fengaue'aki 'i he Ngaahi Hiamatea.

- (2) Kapau 'oku fiemalie 'a e Komisiona Polisi 'oku 'ikai to e fiema'u ha fakamatala kuo ma'u mai 'i he kupu si'i (1) ki ha taumu'a kuo fakaha 'i he kupu si'i (1), kuo pau ke fokotu'utu'u 'e he Komisiona 'a hono faka'auha 'o ha fakamatala 'oku tauhi 'i he Polisi Tonga.

KONGA 5 – NGAahi FATONGIA 'O E KAU FAKAHOKO NGAUE

20 Ngaahi fatongia 'o e kau fakahoko ngaue

- (1) Kuo pau ke fakahoko 'e he taha fakahoko ngaue 'a hono lelei taha ke ta'ofi 'a e ngaahi netiueka mo e ngaahi naunau fetu'utaki mei hono ngaue'aki 'i he, pe felave'i ki he, fakahoko 'o ha ngaahi hia 'i he Lao ni.
- (2) Kuo pau ke tokoni ha taha fakahoko ngaue ki he Polisi Tonga 'i hono fiema'u fakapotopoto ki he fakamalohi'i 'a e Lao ni.
- (3) 'Oku 'ikai ala mo'ua ha taha fakahoko ngaue ki ha faka'ilo pe hopo kehe ki ha ngaahi maumau ki he pe 'oku felave'i mo ha ngaue 'oku fakahoko pe 'ikai fakahoko 'i he loto lelei 'i hono fakahoko 'o ha fatongia 'oku hilifaki 'i he kupu si'i (1) pe (2).
- (4) 'Oku 'ikai ala mo'ua ha fakafofonga fakamafai, taha ngaue pe fakafofonga 'o ha taha fakahoko ngaue ki ha faka'ilo pe hopo kehe ki ha ngaahi maumau ki he pe 'oku felave'i mo ha ngaue 'oku fakahoko pe 'ikai fakahoko 'i he loto lelei 'o fekau'aki mo ha ngaue 'oku fakahoko pe 'ikai fakahoko 'e he taha fakahoko ngaue 'a ia kuo ha 'i he kupu si'i (3).
- (5) Kuo pau ki ha taha fakahoko ngaue 'oku ne ma'u ha kole ki ha fakamatala 'i he Lao ni ke ne tauhi 'a e fakapulipuli 'o ha ngaahi founga ngaue mo ha fakamatala 'oku felave'i mo e kole ko ia.
- (6) Ko ha lave 'i he kupu ni ki hono fakahoko ha tokoni 'oku kau ai, kae 'ikai fakangatangata ki he –
- (a) 'oatu ha ngaahi ngaue ki hono fakahoko 'o ha tohi fekau ke fakaha 'i he Lao ni;
- (b) 'oatu ha fakamatala felave'i 'o fekau'aki mo ha fakamatala 'oku a'u fakalao ki ai 'i ha tohi fekau ke fakaha; pe
- (c) tokoni fakapotopoto kehe 'e fiema'u.

21 Ngaahi hia 'o e taha fakahoko ngaue

- (1) Ko ha taha fakahoko ngaue 'oku 'ikai ha 'uhinga fakapotopoto, 'oku 'ikai ke faipau ki he kupu 20 'oku ne fakahoko 'a e hia 'a ia 'oku ala tautea, 'i ha'ane halaia, ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$20,000.

- (2) 'Oku fakahoko 'e ha taha fakahoko ngaue ha hia kapau, 'i he 'ikai 'i ai ha 'uhinga fakapotopoto 'oku 'ikai faipau 'a e taha fakahoko ngaue ki ha kole 'i he Konga 4 'o e Lao ni.
- (3) Ko ha hia 'i he kupu si'i (2) 'oku ala tautea, 'i ha'ane halaia, ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$100,000.

22 Ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga ke 'oatu ai ha tokoni

- (1) 'Oku ngaue'aki 'a e kupu ni kapau 'oku fiema'u ha taha fakahoko ngaue ke tokoni ki he Polisi Tonga 'i he'ene ha 'i he kupu 20.
- (2) Kuo pau ke faipau 'a e taha fakahoko ngaue ki he fiema'u 'i he ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga 'a ia kuo felotoi ki ai 'a e taha fakahoko ngaue mo e Polisi Tonga.

KONGA 6 – ME'A KEHEKEHE

23 'E ngofua ke kole tokoni 'a e 'ofisa fakamafai

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa fakamafai 'oku ne fakahoko ha mafai 'i he Lao ni ke ne kole ki ha taha kehe ke tokoni ki he 'ofisa fakamafai 'i hono fakahoko 'a e mafai ko ia.
- (2) Ko ha taha kuo kole 'e ha 'ofisa fakamafai ke tokoni 'i hono fakahoko ha mafai 'i he Lao ni kuo pau ke ne 'oatu ki he 'ofisa fakamafai 'a e tokoni fakapotopoto 'e fiema'u ki hono fakahoko 'a e ngaahi mafai ko ia.

24 Ngaahi Tu'utu'uni

'E ngofua ke fakahoko 'e he Minisita 'oku ne tokangaekina 'a e Lao ni ha ngaahi tu'utu'uni ki hono fakahoko totonu mo lelei 'o e Lao ni.

25 Taha ke ne fakahoko 'a e faka'ilo

Koe'uhi ke 'oua na'a 'i ai ha tala'a, ko e ngaahi faka'ilo kotoa 'i he Lao ni 'e ngofua ke 'oatu 'e he 'Ateni Seniale, pe 'e ha taha mamahi 'i he loto ki ai 'a e 'Ateni Seniale.

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho **10** 'o **Tisema** 2020.